

Det tekniska systemet av medel har blivit vår primära miljö. Den tekniska utvecklingen går inte att styra utan följer sina egna lagar, menade sociologen Jacques Ellul. Arne Rasmusson introducerar här denne franske tänkare och hans kritik av tekniksamhället.

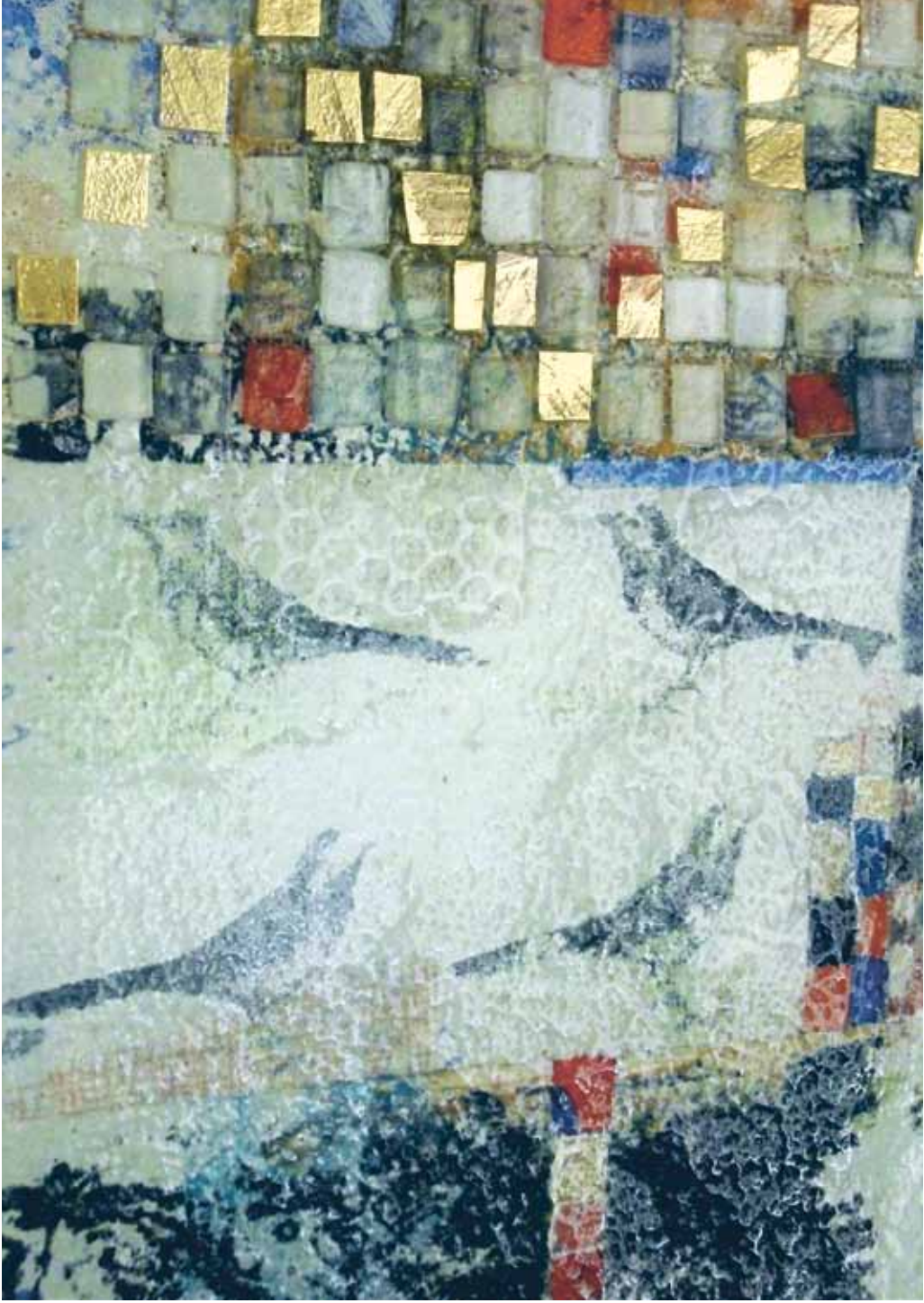
TEKNIKEN FÅNGAR

 "[E]N TEOLOGI SOM INTE är rotad i kunskap om den värld i vilken vi lever och som inte heller mynnar ut i något som gäller denna värld, [är] inte någon riktig teologi." Så skrev den franske samhällsvetaren Jacques Ellul i förordet till den svenska översättningen av en bok som i Sverige fick titeln *Guds närvaro i modern tid*. Hela hans aktiva karriär var ett försök att bidra både till samhällsanalys och till reflektion över hur den kristna tron kan inkarneras i just den värld vi lever.

Ellul, som dog 1994, är idag i Sverige, utanför specialistkretsar, ganska okänd. Men hans många böcker kommer i ständiga nyupplagor i hans hemland Frankrike. De flesta engelska översättningar av hans böcker finns fortfarande i tryck. Och hans böcker har översatts till många andra språk. Under de sista åren har flera av dem översatts till bland annat koreanska, turkiska, grekiska, polska och ryska. Och

det kommer ständigt ut nya böcker om honom. Det finns uppenbarligen en läsekrets, eller snarare flera olika läsekretsar. Och det finns mycket att läsa, cirka 60 böcker och 1000 artiklar. Flera böcker har publicerats postumt (den senaste kom ut för mindre än ett år sedan) och fler lär komma.

Ellul, som föddes 1912 i Bordeaux, arbetade under en stor del av sitt liv som professor på den juridiska fakulteten och på Institutet för politiska studier på universitetet i Bordeaux. Men i sitt författarskap följde han inga ämnesgränser. Många av hans mest kända samhällsvetenskapliga böcker kan väl närmast karaktäriseras som sociologiska, även om han också skrev ett femvolymigt verk om institutionernas historia, och dessutom en lång rad böcker i teologi och etik, och ett par volymer poesi. Han var också ständigt aktiv i fransk debatt genom ett otal artiklar om alla möjliga ämnen.

Han kunde beskriva sina samhällsvetenskapliga studier som en aspekt av sin kristna kallelse att bättre förstå den värld i vilken vi lever. Men han skrev inte en specifikt "kristen sociologi" och hans samhällsvetenskap har haft väl så stort inflytande utanför den kristna sfären som innanför. Men han menade ändå att en kristen grundhållning kunde ha vissa fördelar i studiet av den sociala verkligheten. Han gav tre skäl. Först, adekvata studier av mänskliga fenomen förutsätter sympati med studieobjektet. Att se världen som Guds skapelse skapar en sådan sympati. För det andra, god observation kräver både närhet och distans. Den kristne, säger Jesus, ska vara i världen men inte av världen. Kyrkans verklighet och den kristna tron kan skapa denna fruktbara dubbelhet av närhet och distans. Han var därför kritisk mot att så mycket teologi och kyrkligt politiskt engagemang helt låtit sig identifieras med politiska och ideologiska rörelser. För det tredje hävdade han att en kristen har möjligheten att se verkligheten mer realistiskt just därför att den i viss mening berör henne mindre. Hon vet att det finns en större verklighet. Hon behöver inte frisera verkligheten ideologiskt. Detta gör inte kristnas samhällsanalyser automatiskt bättre, men det representerar en grundhållning som kan vara fruktbar.

I centrum för Elluls sociologiska tänkande fanns frågan om hur den moderna tekniken formar om det moderna samhället och skapar ett autonomt system som inte styrs av moraliska och politiska målsättningar. Medlen, inte målen, styr utvecklingen. Detta kan ju sägas vara den fråga som föregående nummer av *NOD* handlade om och det är denna aspekt av Elluls tänkande som denna artikel primärt ska fokusera på. Han behandlar det i en rad stora böcker skrivna under en period av ett halvt sekel. Jag kan sålunda bara skrapa på ytan.

I ETT SYSTEM AV MEDEL

För den prehistoriska människan var naturen hennes primära omgivning. Senare fick den sociala omgivningen (utan att naturen förlorade sin roll) en alltmer central roll för hennes liv. Men idag utgör, menar Ellul, varken natur eller den sociala världen den mest avgörande omgivningen för människan. Vi lever nu primärt i en teknisk omgivning. Industrialiseringen förberedde denna situation, men det var först vid mitten av 1900-talet som tekniken började ta över de flesta livsområden och bli vår primära miljö, som vi är helt beroende av för att kunna leva, alltifrån mat och kläder till kunskap och media. Det är också tekniken som skapar de stora hoten mot vår tillvaro, alltifrån miljöförstöring till hoten mot demokratin. Tekniken har blivit vår mest omedelbara och direkta omgivning. Sedan Ellul dog har detta bara blivit än tydligare, med Internet som kanske det mest påtagliga exemplet.

Vad menar Ellul då med teknik? Han var tveksam till att klart definiera det och man har tolkat honom på olika sätt. Han menar dock inte bara maskiner eller teknologier. 1964 skrev han: "I vårt teknologiska samhälle syftar teknik på totaliteten av metoder som uppnåtts på rationell väg och som har absolut effektivitet (i ett givet utvecklingsstadium)

Samhället "väljer" inte den tekniska utvecklingen, och därför inte heller vilket sorts samhälle man vill ha.

på varje område av mänsklig aktivitet." Det kan sålunda handla såväl om kärnkraft och IT som om administrativa tekniker. Människor har alltid använt olika redskap, men Ellul menar att den moderna tekniken är annorlunda. Den har blivit vår primära omgivning och fungerar alltmer som ett oberoende och självständigt system. I sina tidiga skrifter kunde han tala om tekniken som ett system av medel. Det handlar inte bara om enskilda medel utan just om totaliteten av metoder som uppnåtts på rationell väg.

Han nämner ett antal karaktäristika. Det första är just rationalitet, med vilket han menar en medelsrationalitet, där metoder reduceras till sina, som han säger, logiska dimensioner. En aspekt är reduktionen till det mätbara. Det andra är artificialitet, skapandet av en artificiell miljö. Valet mellan tekniker är, för det tredje, automatiskt. De mest effektiva metoderna och teknikerna slår ut de mindre effektiva. Samhället kan inte välja utifrån andra kriterier. För det fjärde talar han om teknikens "själv tillväxt". Varje ny innovation gör andra innovationer möjliga. Det gör att tekniken, för det femte, bildar en helhet, ett komplext system. Man kan inte behandla teknikerna för sig oberoende av helheten. De är inte separata neutrala redskap, vars effekter är beroende av hur de som enskilda medel används. För det sjätte talar han om teknikens universalitet. Med det menar han både att tekniken sprids globalt och att alla livsområden formas om av tekniken. Till slut, vilket har visat sig vara det mest kontroversiella, talar han om teknikens autonomi. Ingen annan sfär eller faktor kan styra teknikens utveckling, varken ekonomin, politiken eller moralen. Det betyder inte att tekniken är oberoende av ekonomi och politik. Det finns ekonomiska och politiska gränser. Teknisk utveckling är beroende av ekonomiska, politiska och intellektuella förutsättningar. Men inom dessa förutsättningar utvecklas tekniken autonomt. Det är inte politiken eller ekonomin

som styr den tekniska utvecklingen. Stat, ekonomi, vetenskap och teknik växer alltmer samman, men den viktigaste drivande kraften är, menar Ellul, tekniken.

Det betyder också att det inte finns något centrum som styr den tekniska utvecklingen och att den överhuvudtaget inte är målstyrd. Utvecklingen av enskilda tekniska medel kan naturligtvis vara målstyrd, men inte utvecklingen som helhet. Samhället "väljer" inte den tekniska utvecklingen, och därför inte heller vilket sorts samhälle man vill ha. Det är mycket svårt att välja bort det vi kan göra, det är alltid någon annan som inte väljer bort det. Den biotekniska utvecklingen är ett exempel. Nya möjligheter möts ofta med stark kritik, men några driver det vidare och snart normaliserar den nya tekniken. Om vissa länder skapar restriktiva lagar, finns det andra som är mer liberala, och kritiken från forskare mot restriktioner är ofta mycket hård. Man pekar på de stora möjligheter en viss teknik ger. Motstånd avvisas som reaktionärt, moralistiskt eller fundamentalistiskt.

Ett vanligt argument är att vetenskap och teknik är neutrala, det viktiga är hur nya upptäckter och tekniker används. Men det är, menar han, en illusion. Tekniken i sig är ambivalent. Den har i sig olika effekter, positiva och negativa (även om vi inte är eniga om vad som är vad). Dessutom är enskilda tekniker integrerade delar av ett komplext tekniskt system. Vi kan inte enkelt välja vissa effekter och välja bort andra. Vi får det ena med det andra. Ett aktuellt exempel är sociala medier, som har många olika användningar och effekter, positiva och negativa. Den moderna tekniken har skapat nya möjligheter för mentalt och kroppsligt funktionshindrade personer, men samtidigt marginaliserar det moderna högeffektiva tekniska samhället allt större grupper. Dessutom, nya diagnoser och mediciner skapas för personer vars handikapp spelade en mycket mindre roll i en annan typ av samhälle.

VETENSKAPEN VÅR ENDA TILLFLYKT

Också viktigt att komma ihåg är, hävdar Ellul, att de människor och samhällen som väljer, inte finns utanför det tekniska systemet, utan är en del av det, och är formade av det. Så all teknisk utveckling har sitt pris. Negativa effekter kan inte separeras från positiva. Många av effekterna är oförutsägbara, man försöker genom teknisk utveckling lösa olika problem, men skapar hela tiden nya.

En faktor som tenderar att osynliggöra denna verklighet är, fortsätter Ellul, den vetenskapsideologi som finns i den allmänna kulturen. Bakom tekniken finns vetenskapen, vilket gör att vetenskapen nu är direkt närvarande i vår livsmiljö på ett sätt den inte var tidigare. Framtiden hänger på den tekno-vetenskapliga utvecklingen, varför detta är en viktig statlig angelägenhet. Den vetenskapliga och tekniska

utvecklingen är avgörande för den ekonomiska tillväxten. Stat, teknik och vetenskap är sålunda ömsesidigt beroende av varandra. Vetenskapen som sådan är en integrerad del i det tekniska systemet. Han menar att vetenskapen också blivit ett objekt för frälsningstro. Vetenskapen är vår enda tillflykt, det är vetenskapen som ska lösa våra problem och som har nyckeln till framtiden. Därför tonas negativa effekter av den tekno-vetenskapliga utvecklingen ned. Filosofiska, teologiska och moraliska invändningar accepteras inte. De forskare som har moraliska invändningar lämnas åt sidan.

Det politiska systemet har inte heller något avgörande inflytande på utvecklingen. Utvecklingen kan administreras på bättre eller sämre sätt, vilket i sig är viktigt. Politiken kan ibland vara mycket dysfunktionell, men även en välfungerande politik har lite makt att styra utvecklingen. Istället växer staten alltmer samman med det tekniska systemet. En av Elluls mer kända böcker heter just *L'Illusion politique*. Där pekar han på hur den mediaförmedlade bilden av det politiska spelet primärt rör, vad han kallar, en efemär nivå, medan den mer grundläggande och avgörande nivån är ganska osynlig. Dessutom finns en inneboende motsättning mellan teknisk effektivitet inom det politiska arbetet och politisk demokrati. Vi ser det både i de partiinterna processerna, där partidemokratien i praktiken underordnas politikexperternas arbete, och i kampen mellan partier, där skicklig politisk marknadsföring står i centrum.

Experter spelar överhuvudtaget en allt större roll i modern politik. De är nödvändiga, men deras roll är också komplex. De är experter inom sitt specialområde, men inte över helheten. Också samhällsvetenskaplig forskning blir ständigt mer specialiserad, operationaliserad och formaliserad. Experter är bra på normal utveckling, men har svårt med det oförutsedda, och det teknologiska samhället är karakteriserat av osäkerhet, en osäkerhet som till stor del skapas av det tekniska systemets egen utveckling. Vi kan inte förutsäga varken den tekniska eller den ekonomiska utvecklingen.

Så även om rationalitet och effektivitet står i centrum i det teknologiska samhället handlar det om en snäv instrumentell rationalitet, som ofta enligt Ellul får absurda konsekvenser. Han skiljer mellan rationalitet och förnuft och menar att en till synes rationell utveckling leder till oförnuft (*deraison*). Teknisk och ekonomisk tillväxt i sig ses som bra, men man diskuterar sällan innehållet i tillväxten. Det tekniska systemet saknar också, hävdar han, en grundläggande förmåga till korrigerande feedback. En sådan förmåga finns inom ramen för delsystem, men är svag på den allmänna samhälleliga nivån. Redan på 1980-talet tar han det internationella samfundets oförmåga att handskas med den globala uppvärmningen som exempel.

ETT FÖRÄNDRINGENS FÖNSTER

Det är inte svårt att förstå att Elluls analys har mött stark kritik från många olika håll: politiken kan styra den tekniska utvecklingen, ekonomin är en självständig drivande faktor, både fattiga länder och miljön är beroende av global ekonomisk tillväxt, det är bara fortsatt teknisk utveckling som kan lösa de problem tekniken skapar, Ellul visar inga alternativ. Jag tycker en del av denna kritik är berättigad. Själv menade Ellul mot slutet av sitt liv att utvecklingen sedan 1940-talet hade bekräftat grunddragen i hans analys. I sin bok *Le bluff technologique* från 1988 skriver han att mycket av det som var kontroversiellt i *La technique* från 1954 nu var allmängods. Jean-Luc Porquet, journalist på den berömda satirtidskriften *Canard enchaîné*, gav 2003 ut en bok med den talande titeln *Jacques Ellul: l'homme qui avait presque tout prévu* (mannen som har förutsett nästan allt). Ellul kunde dock erkänna misstag i sina analyser, och det ligger ju i hans grundperspektiv att vi inte kan förutsäga den tekniska och ekonomiska utvecklingen. Han förutsåg till exempel inte hur en liberaliserad marknad kunde anpassa sig till och integreras med den tekniska utvecklingen, utan verkade länge tro att teknikutvecklingen på grund av sina kostnader skulle kräva en alltmer statsstyrd ekonomi.

Den kritik hans analys oftast möter handlar om pessimism. Elluls sociologiska böcker kan ge ett pessimistiskt intryck. Han avslutar dem inte med ett hoppfullt kapitel om vad vi kan göra. Och hans analys verkar ge lite utrymme till tro på någon radikal förändring. Han säger att han inte är

Filosofiska, teologiska
och moraliska invändningar
accepteras inte.

teknikfientlig och att han inte vill gå tillbaka till tiden före det teknologiska samhället. Men han skriver sällan om utvecklingens positiva sidor, utan koncentrerar sig på det han ser som negativt. Och han är kritisk till utvecklingen som helhet. Det tekniska systemet är mycket flexibelt och ger på en nivå (konsumtion, religion, moral etc) stor frihet så långt man fungerar väl på systemets villkor. Det är välanpassat till människors önsknings, förutsatt att vi fungerar väl som producenter och konsumenter. Men det finns liten möjlighet att ifrågasätta systemets utveckling som sådan.

Det finns dock en bok som ger ett annat intryck, nämligen *Changer de revolution* från 1982, där han diskuterar de möjligheter den nya datortekniken skulle kunna ge. Den öppnar, skrev han, under specifika omständigheter vissa

möjligheter för decentralisering, småskalighet, samarbete, annorlunda arbetsliv (till exempel kortare lönearbets tid). Han menade då att sovjetisk planekonomi skulle få det mycket svårt att handskas med denna utveckling, vilket skulle bidra till att underminera hela systemet. För tredje världen skulle det kunna ge möjligheter till en utveckling som inte kräver den klassiska industrialiseringens väg. Och, mest kontroversiellt, han menade att det under några år skulle finnas en möjlighet att med hjälp av datortekniken utveckla en slags självförvaltnings-socialism. Men han betonade att detta förändringsfönster som hade öppnats, inte skulle vara öppet länge, och att villkoren för en sådan utveckling var snäva. Tekniken i sig leder inte dit, utan den tekniska utvecklingen måste samordnas med en viss politisk och samhällsrelig utveckling. 1988 skriver han att det redan är för sent och då är han också mer kritisk mot tron på datorteknikens möjligheter såväl i den industrialiserade som i den tredje världen.

1988, liksom han gjort sedan början av sitt skrivande, talar han istället om den frihet som finns i medvetenheten om vår bundenhet och i vår möjlighet att kritisera. Han pekar också på att det tekniska systemets utveckling hela tiden leder till olika former av obalanser, rännor och motsägelser som i sig ger visst handlingsutrymme. Men hans hopp riktas inte till staten och det politiska systemet. När han började skriva dominerades stora delar av det franska intellektuella livet av marxismen och tron på den socialistiska revolutionen. För Ellul, som skrev flera studier om revolutionen som fenomen, var detta bara en annan form av den politiska illusionen. Han var överhuvudtaget en stark kritiker av utopiskt tänkande. Hans böcker var en tidig inspiratör för den franska miljörelsen, men han var av samma skäl kritisk mot de gröna partierna. Motstånd och frihetshandlingar måste komma "utifrån" eller "nedifrån" i individuellt och gemensamt handlande när man på ett eller annat område vägrar att delta eller skapar alternativa strukturer. Men han ville inte skriva mallar för hur framtiden skulle kunna formas. Vi kan inte förutsäga hur den framtid kommer att se ut som vi ska handla i.

EN KRISTEN ANALYS AV MEDLEN

En sak man skulle önska av hans sociologi vore dock en djupare analys av den roll sociala, kulturella och institutionella faktorer spelar i samhällsförändring. Hans analys förutsätter sådana faktorer av avgörande roll. Men som han skriver får man lätt intrycket att sådana förändringar som han önskar kommer, om de kommer, från ingenstans. Det finns också en spänning mellan hans globala analys, där det tekniska systemets totalitet verkar kräva total förändring om förändringarna inte ska ätas upp av systemet, och hans be-

toning på det meningsfulla i det lokala handlandet. Mindre förändringar kan vara väl så viktiga för vanliga människors vardag. Om man till exempel ser till tredje världen, vilket alltid var viktigt för Ellul, är det inte bara svårt att förneka betydelsen av teknisk utveckling, utan också den stora roll som kulturella och institutionella faktorer i samspel med varandra spelar. Länder som för 50 år sedan var lika fattiga har genomgått dramatiskt olika utveckling, med stor betydelse för människors liv, och en avgörande faktor som förklarar det är olika kulturella och institutionella förutsättningar och utvecklingsprocesser. Elluls omfattande sociologiska rättshistoriska analyser ger material för en sådan diskussion av institutioners roll. Dessutom, den vikt han ger till folkliga och lokala rörelser och till kyrkans vardagsliv visar också på betydelsen av kulturell förändring.

Denna sida av Elluls tänkande är mer tydlig i hans många teologiska böcker. Ellul, som blev radikalt omvänd till kristendomen under sin ungdomstid, studerade teologi under kriget, efter att han blivit avsatt från sin universitetstjänst av Vichyregimen (Nazitysklands lydrike i södra Frankrike). Han levde som bonde, arbetade inom motståndsrörelsen (bland annat med att hjälpa judar att fly), och läste en hel teologisk utbildning (men tog aldrig ut någon examen). Efter kriget blev han parallellt med sitt arbete som samhällsvetare internationellt känd för sina (inte sällan kontroversiella) böcker inom det teologiska området, som ofta handlade om kyrkans och de kristnas handlande i den moderna världen. På svenska finns en av hans tidigaste böcker *Guds närvaro i modern tid* (på franska 1948). I dessa teologiska böcker ligger betoningen just på att tänka globalt, men att handla lokalt. Han betonar vikten av att relativisera politiken och att desakralisera tekniken och vetenskapen. Politik, vetenskap och teknik är viktiga, men den ideologiska tron på dem är den stora faran. Han var en ständig kritiker av kyrklig och teologisk tro på politiken och betonade istället vikten av alternativt individuellt och gemensamt handlande, att till exempel skapa alternativa institutioner och sociala modeller. Själv var han mycket aktiv i den franska reformerta kyrkan (ofta i motvind på det nationella planet), byggde upp en lokal församling i det samhälle där han bodde, arbetade med att förnya den teologiska utbildningen, och arbetade många år med ungdomsverksamhet.

Det teknologiska samhället är ett samhälle av medel. Medlen formar målen. Att då i kristen eller annan etisk analys fokusera målen är, enligt Ellul, meningslöst. Kristet tänkande måste därför framförallt analysera de medel som används. Det gäller ju inte minst kyrkans eget liv. En kyrka i ett teknologiskt samhälle kan lätt låta effektiva medel för tillväxt, organisatorisk framgång eller politisk makt underminera det kristna evangeliet. Effektiva marknadsförings-

metoder och institutionella strukturer kan göra om budskapet och korrumpera det kristna livet.

Ett annat dramatiskt och alltid aktuellt exempel är frågan om våldsanvändning. Under Elluls tid fanns bland ”progressiva” kristna ett starkt stöd för användning av våld i kamp för nationell befrielse och mot förtryckande ekonomiska och politiska system, inte minst i tredje världen. Idag finns i vissa andra kristna kretsar stöd för användning av våld i kamp mot terrorism och för skapandet av liberal demokrati i framförallt muslimska länder. Men om medlen formar målen, kommer användandet av våld att korrumpera de mål man kämpar för. Ellul kan förstå att man ibland kan se våldet som den enda möjligheten, men kristna ska inte legitimera en sådan hållning. I efterhand är det lätt att ge Ellul rätt om våldets roll i tredje världen. Afghanistan och Irak har inte heller, så långt, varit exempel på motsatsen.

Han var överhuvudtaget kritisk mot kyrkans allians både med rådande statsmakt eller med rörelser som försöker ta makten och var därför allmänt kritisk mot de stora nationella och politiskt etablerade kyrkorna, och hade mer hopp

En kyrka i ett teknologiskt samhälle kan lätt låta effektiva medel för tillväxt, organisatorisk framgång eller politisk makt underminera det kristna evangeliet.

för icke-etablerade, mer folkliga kyrkliga rörelser. Han tillhörde själv den reformerta kyrkan, men när han ska nämna positiva historiska exempel pekar han på anabaptister, kväkare, metodister och basförsamlingar i Latinamerika. Han kunde också ta fackföreningsrörelsen Solidaritet i Polen som ett exempel på en kristet influerad politisk rörelse som satte icke-våldet i centrum. Bakom dess framgång låg, menade han, en polsk katolicism som under lång tid av förtryck i tysthet försökt vara trogen sina övertygelser, skapat rum för motstånd och vägrat kompromissa med den kommunistiska staten, medan de i väst oftast bara beskrevs som reaktionära. På liknande sätt var det framförallt Barths och Bonhoeffers kyrkliga kristendom, baserat på konkreta församlingars liv, som bar motståndet mot nazismen, medan moderna och politiska teologer som Hirsch och Gogarten gav sitt stöd till den nazistiska revolutionen. Detta ger också, menar Ellul, en allmän lektion: kyrkans liv i världen bärs

av de många okända människorna vars trohet till Kristus i vardagen formar historien. Eller mer teologiskt korrekt, de bärs av Guds trofasthet.

Guds uppenbarelse och det gemensamma kristna livet måste ges kulturella och sociala uttryck. Kristen tro måste inkarneras. Men i denna institutionalisering ligger också, betonar Ellul, en oundviklig förvrängning av den kristna tron. Den gudomliga uppenbarelsen görs om till ett intellektuellt system som kyrkan förfogar över, det kristna livet kodifieras i ett moraliskt system, kyrkan som institution klerikaliseras. Reformationer från toppen fungerar aldrig. I ett teknologiskt samhälle leder det normalt till att kyrkan än mer dras in i det tekniska systemet och den tekniska logiken. Den nödvändiga överträdelsen som förnyar kyrkan kommer istället oftast från marginalen. Att inse det ger inte bara ett annat sätt att se på kyrkohistorien, det visar också, säger Ellul, på hur gudsríkets logik ”penetrerar och övervinner den världsliga logikens olika former.”

LITTERATUR

Här nämner jag bara några av Elluls böcker som speciellt berör temat i denna artikel.

Présence au monde modern (1948), [*Guds närvaro i modern tid* (1981)]

La technique ou l'enjeu du siècle (1954), [*The technological society* (1964)]

L'illusion politique (1965), [*The political illusion* (1967)]

Éthique de la liberté I-III (1974-1983), [*The ethics of freedom* (1976)]

Le système technicien (1977), [*The technological system* (1980)]

Changer de revolution (1982)

La subversion du christianisme (1984), [*The subversion of Christianity* (1986)]

Le bluff technologique (1988), [*The technological bluff* (1990)]

Det finns ett stort antal böcker om Ellul. Godard, som själv är teolog, ger den bästa allmänna introduktionen till Elluls tänkande. Troude-Chastenet koncentrerar sig på hans socio-politiska tänkande, vilket också Porquet gör.

Andrew Godard, *Living the Word, Resisting the World: The Life and Thought of Jacques Ellul* (2002).

Patrick Troude-Chastenet, *Lire Ellul: Introduction a l'oeuvre socio-politique de Jacques Ellul* (1992).

Jean-Luc Porquet, *Jacques Ellul: l'homme qui avait presque tout prévu* (2003).

Mer information finns på www.jacques-ellul.org och på <http://ellul.org/ijes1.html>. På www.jesusradicals.com/theology/jacques-ellul/ finns flera av hans böcker i engelsk översättning gratis nedladdningsbara.

ARNE RASMUSSON

Professor i tros- och livsåskådningsvetenskap vid Göteborgs universitet och i teologi vid Umeå universitet.